

Захарова О.В.
доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та управління,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5793-6203>
Zakharova Oksana
Cherkasy State Technological University

СВІТОВА ПРАКТИКА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА СЦЕНАРУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

WORLD PRACTICE OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF CITIES: PROSPECTS FOR UKRAINE

Анотація. Стратегічним завданням перед Україною є післявоєнне відновлення міст через російську агресію. Доведено, що післявоєнне відновлення міст це складний процес, що формує комплекс викликів, серед яких: пошук та залучення необхідних ресурсів, забезпечення фінансування кожного етапу плану відновлення; усунення корупційних ризиків, які є деструктивним явищем для розвитку не лише міст, але й країни в цілому; усунення соціальної напруги та конфліктних станів, шляхом узгодження та балансування інтересів ключових агентів розвитку міста. Проведено вивчення світового досвіду післявоєнної відбудови міст, що дозволяє сценарувати власну траєкторію відновлення українських міст з наступними ключовими завданнями: забезпечення комплексного підходу у процесах прогнозування; дотримання принципів сталого розвитку; інноваційно-орієнтований розвиток; залучення міжнародної допомоги та обмін досвідом з іншими країнами; системна боротьба з корупцією.

Ключові слова: післявоєнне відновлення міст, світовий досвід, сценарування, відбудова міст, забезпечення відкритості міст.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення Україна зазнає шалених втрат ресурсів від військової агресії росії, що потребує формування комплексного підходу до відновлення міст у післявоєнний період. Такий процес є складним, довгостроковим та має ґрунтуватись на детальному аналізі світового досвіду, його адаптивного перенесення у визначенні пріоритетних напрямів відбудови та розвитку. Світова історія окреслює широке коло прикладів таких відновлень. Аналіз досвіду може надихнути на формування власного, унікального плану відбудови міст України з урахуванням наявного потенціалу та стратегічного бачення розвитку національної економіки, процесом напрацювання сценаріїв майбутнього, що є актуалізованим напрямом досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що у світовому просторі військові конфлікти досі мають своє місце, вивчення практики післявоєнного відновлення міст є доволі обговорю-

ваним питанням у дослідження USAID: «Досвід післявоєнного відновлення міст Світу: уроки для України»; публікаціях міжнародних організацій: ООН, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, а також у статтях та звітах міжнародних дослідницьких центрів.

Серед вітчизняних науковців, які присвячують свої роботи питанням аналізу зарубіжного досвіду і окресленню національних пріоритетів для стратегування, сценарування повоєнної відбудови України слід відзначити: А. Гриценка, В. Небрата, Н. Супрун, С. Шульца, Я. Жаліла, Т. Васильціву, А. Мокія, М. Флейчук, О. Попову, О. Собкевич, О. Снігову; В. Лугового, І. Драч; В. Власюка, О. Курбета, Н. Пилипенка [1; 2].

О. Фінагіна, І. Загоруйко, О. Пригодюк, Л. Паскаль в своїх дослідженнях окреслюють підходи та цільові технології удосконалення планування соціально-економічного розвитку міст України [3]; Л. Панкова, А. Павловська, О. Тарасевич визначають необхідність сценарування розміщення продуктивних сил й відновлення міст країни відповідно до найкращих практик світового досвіду та інформаційного прогресу [4].

Не дивлячись на широке коло робіт присвячених вивченню практик післявоєнного відновлення міст, свого опрацювання потребує питання адаптивного перенесення досвіду в українські реалії. Такий процес буде складним, поетапним, наповненим різновекторними думками науковців, менеджерів-практиків, освітян.

Мета статті – дослідження світової практики післявоєнного відновлення та сценарування розвитку міст, адаптивне перенесення досвіду в українські реалії.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням масштабів руйнувань, які російська агресія завдала та продовжує завдавати економіці країни, відновлення міст слід визначити як складний процес, що формує комплекс викликів, серед

яких: пошук та залучення необхідних ресурсів, забезпечення фінансування кожного етапу плану відновлення; усунення корупційних ризиків, які є деструктивним явищем для розвитку не лише міст, але й країни в цілому; усунення соціальної напруги та конфліктних станів, шляхом узгодження та балансування інтересів ключових агентів розвитку міста.

Аналітичний підхід, напрацювання альтернативних варіантів сценаріїв формування власної траєкторії відбудови міст України дозволяє вирішити низку принципових питань:

- уникнути типових помилок інших країн та оптимізувати процеси відновлення будь-якої сфери економіки міста;
- забезпечити процес адаптивного перенесення кращих практик відновлення;
- сформулювати комплексне розуміння глобальних трендів розвитку міст, серед яких: сталий розвиток, кластеризація, розумна спеціалізація, забезпечення відкритості та резильєнтності міст;
- накопичити знання щодо управлінських технологій сценарування розвитку територій в умовах інформаційної економіки, інформаційного суспільства.

Важливим у процесі післявоєнної відбудови міст є розробка деталізованого плану з урахуванням відновлення не лише інфраструктурних та енергетичних об'єктів, але й соціальної, економічної, культурної та екологічної складової розвитку територій у відповідності до найкращих світових прикладів. Формування моделей-сценаріїв з базовими характеристиками, індикаторами майбутніх станів, що можуть бути як інноваційними, так і запозиченими в світовому досвіді.

З урахуванням такого підходу, накопичення управлінських знань, базовими елементами плану соціально-економічного відновлення міст є напрями, що будуть відображати:

- інфраструктуру, що передбачає відновлення житлового фонду, транспортної системи, комунікацій, енергетики та інших об'єктів;
- соціальну сферу, що потребує відновлення освітніх об'єктів, лікарень, культурних закладів, забезпечення соціального захисту населення, особливо з урахуванням післявоєнної реабілітації громадян та військових;
- економіку, яка має на меті відродження економічної активності, інвестиційної привабливості, збалансування ринку праці;
- забезпечення відкритості міст, що передбачає залучення місцевих громад до процесу планування та реалізації проєктів відновлення.

Розглянемо більш детально практики післявоєнного відновлення міст: Європи після другої світової війни в рамках Плану Маршалла та поза його межами; у деяких країнах Східної Азії (Японії, та Південної Кореї); країн Близького Сходу (Лівану та Іраку); Боснії та Герцеговини після війни 1991-1995 років (табл. 1).

З огляду на світовий досвід відновлення міст, ключовими завданнями для України постають: забезпечення комплексного підходу у процесах відновлення, що передбачає охоплення всіх сфер життєдіяльності міста; формування чіткого бачення стратегії та пріоритетів післявоєнного відновлення та розвитку українських міст; залучення місцевих громад як активних учасників процесу відновлення та вирішення ключових проблем міста на відповідно сформованих відкритих платформах розвитку; дотримання принципів сталого розвитку з цільовою метою побудови стійких міст, що здатні оперативно реагувати та адаптуватися до змін та зовнішніх загроз; інноваційно-орієнтований розвиток, що дозволяє на основі залучення передових технологій на новітніх підходах прискорити та оптимізувати процес відновлення з цільовою метою забезпечення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості міст; залучення міжнародної допомоги та обмін досвідом з іншими країнами на основі з одночасним дотриманням обмеженого втручання міжнародного співтовариства у політичних, економічних і суспільних процесах розвитку країни та її територій; системна боротьба з корупцією на всіх ланках суспільно-економічних відносин.

Практика показала, що міжнародна допомога відіграє вагомий роль у протидії російській агресії. Відновлення міст також потребує підтримки з боку партнерів, оскільки така допомога як ресурси, технології та експертизи дозволяють забезпечити процес швидкого, ефективного відновлення життєво важливої інфраструктури, економіки та соціальної сфери після великих руйнувань, таких як війна або стихійні лиха. Вияв партнерської солідарності, своєчасний доступ до сучасних технологій і обладнання, допомога іноземних експертів, координація зусиль інвесторів та урядів дозволяють отримати цінні знання, накопичити досвід у різних напрямках управлінського забезпечення відновлення міст.

Болючим питанням для України після війни є відновлення історичних центрів міст, що є складним процесом, який вимагає балансування між збереженням культурної спадщини та адаптацією до сучасних потреб, оскільки міста є носіями не лише архітектурних пам'яток, але й історичної пам'яті та культурних цінностей, які забезпечують впізнаваність та унікальність міського ландшафту, що так приваблює туристів та формує ідентичність українського народу.

Позитивним моментом післявоєнного відновлення України є перспектива сформулювати, обговорити, реалізувати сценарні моделі міст майбутнього на основі створення нових міських просторів та функціональних можливостей території, які дозволять швидко адаптуватися до мінливих потреб інформаційного та інтелектуального прогресу, сприяти розвитку цифровізації сфери послуг, покращувати якість життя мешканців, що є одним із базових аспектів сучасного містобудування. Саме міста повинні стати магнітами повернення населення країни з за кордону, бути ком-

Світовий досвід післявоєнного відновлення міст

Світовий досвід	Ключові завдання які було поставлено в рамках відновлення
1. Європейських міст після другої світової війни в рамках Плану Маршалла	Модернізація інфраструктури; збільшення обсягів виробництва; забезпечення більш рівномірного географічного розподілу важкої промисловості; раціоналізація виробництва у сільському господарстві, легкій промисловості; грошова та фінансова стабілізація.
2. Європейських міст після другої світової війни поза межами Плану Маршалла	Міста Польщі: реновації зруйнованої інфраструктури, збільшення виробництва промислової та сільськогосподарської продукції; заходи із сприяння міграції населення із сільської місцевості, проведення перепідготовки кадрів у промисловості, вирівнювання доходів населення. Міста Фінляндії: залучення законодавчих інструментів у розв'язанні проблем біженців, а саме прийняття закону про землю, який дав змогу державі викупити сільськогосподарські угіддя та перерозподілити їх серед біженців, а також планове примусове поселення у тимчасово вільні приміщення.
3. Післявоєнне відновлення міст у деяких країнах Східної Азії	Міста Японія відновлювались без застосування жорстких методів, економічний розвиток відбувався на основі довгострокових стратегій та планів, які окреслювали урядові прогнози, орієнтири розвитку, пріоритетні галузі (електроніка та автомобілебудування) та сфери із чітко визначеними критеріями оцінок інвестиційних проєктів. Ключовим принципом відбудови міст Японії – забезпечення та підтримка довіри населення до суспільно-економічних інститутів.
	Міста Південної Кореї відбудовувались в основному за рахунок донорської допомоги США, що дало змогу відбудувати значну частину зруйнованої інфраструктури, повернувши країну до довоєнного рівня. Акцент у відновленні міст був на самих мешканцях, а саме розпочалась розбудова системи освіти, що дало можливість в найближчій перспективі отримати якісних кваліфікованих фахівців, які відбудовували державу та економіку.
4. Відновлення після воєн країн Близького Сходу	Міста Лівану після громадянської війни. Всупереч великим очікуванням, пов'язаним із післявоєнним розвитком Лівану, і незважаючи на обсяги витрачених, країна все ще перебуває в нестабільному політичному та економічному стані. Відновлення Бейрута довело, що швидка постконфліктна реконструкція столиці є важливим елементом відбудови країни, але не стає поштовхом для відродження регіонів по всій країні та консолідації населення задля економічного розвитку.
	Відновлення міст та економіки Іраку просувається вкрай важко. Основними перешкодами реалізації реформ та ініціатив розвитку є інституційна неспроможність державної влади, високий розмір державного апарату та величезна корупційна складова у післявоєнному іракському суспільстві.
5. Відновлення міст Боснії та Герцеговини після війни 1991-1995 рр.	Відбудова міст була ситуативною, цілі та пріоритети відновлення не мали чіткого визначення Світовий банк спочатку виділив асигнування на відновлення економіки, тоді коли державний режим не мав міцних позицій, що призвело до нетривалості позитивних результатів проведених змін.

Джерело: згруповано автором на основі [5]

фортними для молоді та креативного класу. Приклади сучасних міських просторів, що відповідають світовим трендам та потребують свого деталізованого вивчення наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Приклади сучасних міських просторів, що відповідають світовим трендам

Приклад	Функціональне навантаження
1. Мульти-функціональні громадські простори	Парки, площі, набережні, які можуть використовуватися для відпочинку, проведення заходів, спорту та інших видів діяльності.
2. Коворкінги, технопарки, кластери	Простори, де люди розвивають свої ідеї та реалізують їх у життя
3. Смарт-сіті інфраструктура	Впровадження інноваційних технологій для управління містом, таких як «розумне освітлення», «розумний транспорт» та ін.

Джерело: згруповано автором на основі [1; 2; 5; 6]

Важливим моментом післявоєнного відновлення міст України є згуртованість різних соціальних груп на шляху подолання конфліктів, створення спільного соціального простору, формування необхідних умов

для сталого розвитку суспільства, накопичення та втілення світового досвіду. З цієї метою вбачається за необхідне:

- створення відкритих платформ для діалогу щодо майбутніх сценаріїв розвитку міст;
- узгодження та балансування ключових інтересів між різними соціальними групами в питаннях забезпечення ресурсами, екологічних проблем;
- формування нових можливостей для соціального та економічного розвитку: створення робочих місць, підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури;
- залучення громадських організацій з метою реалізації проєктів соціальної інтеграції;
- формування безпекових принципів життєдіяльності та життєзабезпечення міст, які мають бути закріпленими у правовому полі.

Висновки. Аналітичний огляд світової практики післявоєнного відновлення міст засвідчує, що кожна країна обирала свою траєкторію руху, ґрунтуючись на визначених сценаріях, пріоритетах змін та підходах до реалізації заходів. І це є зрозумілим з позиції того, що кожна країна має свою історію та специфіку (культуру, суспільні настрої, інституційне забезпечення).

Актуальність світових практик в сценаруванні відновлення міст України характеризується перспективами залучення: позитивного досвіду, який передбачає чітке визначення пріоритетів та цілей розвитку, серед яких інноваційна спрямованість, боротьба з корупцією, реалізація успішних заходів з розміщення, адаптації біженців та реабілітації військових. Водночас адаптивне перенесення позитивного досвіду в реалії українських міст потребує врахування наявного правового регулювання, державної політики щодо розвитку окремих сфер економічної діяльності та суспільного настрою. Для цього центральна влада і органи місцевого самоврядування мають спрямовувати зусилля на забезпечення відкритості, прозорості та фаховості публічних інституцій. Успіх проєктів відбудови українських міст після війни на пряму залежатиме від забезпечення комплексного підходу та послідовності управлінських дій; підтримки пріоритетних галузей; забезпечення гнучкого реагування на зміни та реалізації безпекового принципу в усіх сферах життєзабезпечення та життєдіяльності міст.

Література:

1. Небрат В.В. Зарубіжний досвід і національні пріоритети для стратегування повосної відбудови України. *Економіка і прогнозування*. 2023. № 2. С. 134–159.
2. Пилипенко Н.А. Імплементация світового досвіду побудови екоміст як модель післявоєнного відновлення українських міст. Сталий розвиток авіаційної інфраструктури України: колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 268–284.
3. Фінагіна О.В., Загоруйко І.О., Пригодюк О.М., Паскаль Л.В. Підходи та цільові технології удосконалення планування соціально-економічного розвитку міст України в постпандемічний період. *Трансформація підходів в управлінні та маркетингу у постпандемічний період* / під заг. ред. д.е.н., проф. В. В. Храпкіної, к.е.н., доц. К. І. Пічак. Київ : Інтерсервіс, 2022. С. 114–122.
4. Pankova L.I., Pavlovska A.S., Tarasevych O.V. Cities of Ukraine in the conditions of information economy: Principles and scenarios of the development of post-military recovery. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси : ЧДТУ, 2023. Вип. 71. С. 28–36.

Summary. *The article examines the world experience of post-war urban reconstruction, which allows you to build your own trajectory for the reconstruction of Ukrainian cities. It has been proven that the post-war reconstruction of cities is a complex process that creates a complex of challenges, including: finding and attracting the necessary resources, providing financing for each stage of the reconstruction plan; elimination of corruption risks, which are a destructive phenomenon for the development of not only cities, but also the country as a whole; elimination of social tension and conflict situations, by harmonizing and balancing the interests of key agents of the city's development. In the course of the study, an analysis of world practices of post-war urban reconstruction was carried out: Europe after the Second World War within the framework of the Marshall Plan and beyond; in some East Asian countries (Japan and South Korea); countries of the Middle East (Lebanon and Iraq); of Bosnia and Herzegovina after the 1991-1995 war. Analytical review of the world experience made it possible to outline the key tasks of the post-war reconstruction of Ukrainian cities, including: ensuring a comprehensive approach in the reconstruction process, which involves covering all spheres of the city's life; formation of a clear vision of the strategy and priorities of the post-war recovery and development of Ukrainian cities; involvement of local communities as active participants in the process of recovery and solving the city's key problems on appropriately formed open development platforms; compliance with the principles of sustainable development with the goal of building sustainable cities that are able to quickly respond and adapt to changes and external threats; innovation-oriented development, which allows, based on the involvement of advanced technologies on the latest approaches, to speed up and optimize the recovery process with the goal of ensuring the competitiveness and investment attractiveness of cities; attraction of international aid and exchange of experience with other countries based on the simultaneous observance of limited intervention of the international community in the political, economic and social processes of the development of the country and its territories; systematic fight against corruption at all levels of socio-economic relations. It is noted that a painful issue for Ukraine after the war is the restoration of the historical centers of cities, which is a complex process that requires balancing between the preservation of cultural heritage and adaptation to modern needs. A positive aspect of the post-war reconstruction of the cities of Ukraine is the opportunity to outline and implement a model of the city of the future based on the creation of new urban spaces and functional capabilities of the city, which allow us to quickly adapt to the changing needs of society, contribute to their development and improve the quality of life of residents, which is one of the basic aspects of modern urban planning.*

Key words: *post-war reconstruction of cities, world experience, scripting, reconstruction of cities, ensuring openness of cities.*

5. Запатріна І.В., Шатковська А.О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. 2023. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf.
6. Захарова О.В., Козирев Д.М. Концепція розумного міста як альтернативний підхід до відновлення міської інфраструктури України в повосний період. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2022. Вип. 67. С. 5–14.

References:

1. Nebrat, V.V. (2023). Foreign experience and national priorities for strategizing the post-war reconstruction of Ukraine [Zarubizhnyi dosvid i natsionalni priorityty dlia stratehuvannia povoiennoi vidbudovy Ukrainy]. *Ekonomika i prohnuzuvannia*, 2, 134–159.
2. Pylypenko, N.A. (2023). Implementation of the world experience of building eco-cities as a model of post-war reconstruction of Ukrainian cities [Implementatsiia svitovoho dosvidu pobudovy ekomist yak model pisliavoiennoho vidnovlennia ukrainskykh mist]. *Stalyi rozvytok aviat-siinoi infrastruktury Ukrainy: kolektivna monohrafiia*. Lviv – Torun: Liha-Pres, 268–284.
3. Finahina, O.V., Zahoruiko, I.O., Pryhodiuk, O.M., Paskal, L.V. (2022). Approaches and targeted technologies for improving the planning of socio-economic development of Ukrainian cities in the post-pandemic period [Pidkhody ta tsilovi tekhnologii udoskonalennia planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku mist Ukrainy v postpandemichnyi period]. *Transformatsiia pidkhodiv v upravlinni ta marketynhu u post-pandemichnyi period*. Kyiv. Interservis, 114–122.
4. Pankova, L.I., Pavlovska, A.S., Tarasevych, O.V. (2023). Cities of Ukraine in the conditions of information economy: Principles and scenarios of the development of post-military recovery. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, 71, 28–36.
5. Zapatrina, I.V., Shatkovska, A.O. (2023). The experience of post-war reconstruction of the world's cities: lessons for Ukraine [Dosvid pisliavoiennoho vidnovlennia mist svitu: uroky dlia Ukrainy]. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf.
6. Zakharova, O.V., Kozyrev, D.M. (2022). The concept of a smart city as an alternative approach to the restoration of the urban infrastructure of Ukraine in the post-war period [Konceptsiya rozumnoho mista jak aljternatyvnyj pidkhid do vidnovlennja misjkoji infrastruktury Ukrainy v povojennyj period]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskogho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, 67, 5–14.